

Kitap Dünyasından:

TÜRK-BULGAR DİL İLİŞKİLERİ KONUSUNDA DEĞERLİ BİR KİTAP

Alf Grannes, Turco-Bulgarica. Articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian, Turcologica, Band: 30, Herausgegeben von Lars Johanson, Harrassowitz Verlag 1996, Wiesbaden, IX+320 s.

Doç. Dr. Hayriye (Süleymanoğlu) YENİSOY

A.Ü.D.T.C.F. Bulgar Dili ve Ed. B. Öğr. Üyesi

Türkçe'nin Balkan dillerine etkisi geçen yüzyılın ikinci yarısında bilim adamlarına araştırma konusu olmaya başlamış ve ilk eserler 1880'lerde yayımlanmıştır. Fr. Miklosich "Die türkischen Elementen in den südost-und osteuropäischen Sprachen" (Wien, 1888) başlıklı eserinde konuyu daha geniş bir çerçevede ele alarak Türkçe'nin Doğu ve Güney - Doğu Avrupa dilleri üzerine yapmış olduğu etkiyi incelemiştir. 1930 ların başında Danimarkalı dilci K. Sandfeld Türk-Balkan dil ilişkilerini konu seçerek "Linguistique Balkanique" (Paris, 1930) eserini yazmış ve bu eser BALKANOLOJİ nin başlı başına bir bilim dalı olarak gelişmesinin başlangıcını oluşturmuştur.

Türkçe'nin Bulgar diline etkisi Bulgar dilcileri ve yabancı bilim adamlarınca araştırılmaktadır. Bu etkiyi araştıranlardan biri de Norveçli dilci Alf Grannes'tir. Araştırmacının bu alanda ilk yayımlanmış makalesi "Les éléments d'origine turque dans la langue du plus celebre roman bulgare du XIX siele, "Sous le joug" d'ivan vazov" (Oslo, 1969) başlığını taşımaktadır. Bundan bir yıl sonra da "Etudes sur les turcismes en bulgare" (Oslo 1970) başlıklı araştırması bir kitap halinde basılmıştır. Bu eserde Bulgarcanın eksik dağarcığındaki Türkçe unsurların fonetik tahlili yapılmış, birtakım kelimelerin de etimolojik açıklamasına gidilmiştir. 1970'li yılların başından bu yana araştırmacının bu konuya ilişkin bir hayli makalesi dilcilik dergilerinde ve bilimsel derlemelerde yayımlanmıştır.

1996 yılında A.Grannes'in Türkçe'nin Bulgarcaya etkisini içeren 320 sayfalık bir kitabı yayımlandı Eserde kısa bir ön söz ve 12 başlıkta verilmiş araştırmalar yer almaktadır.

Ön sözde söz konusu kitaptaki makaleler de dahil, bu alanda araştırmaların sırf Slavistler tarafından yapıldığı ve bu yüzden de araştırmalarda birtakım eksikliklerin bulunmasının doğal olduğu vurgulanmakta, bununla ilgili de T. Kowalski'nin 1932'de söylemiş olduğu fikri hatırlatılarak Oryantalistler tarafından bu konuda çok az yapıldığına, onların katkılarının da sadece Slavistlerin hatalarını göstermekten ibaret olduğuna dikkati çekmektedir. A. Grannes, bundan önce değişik makalelerindeki ve yararlandığı sözlüklerdeki hataları düzeltmeyi de amaçladığını bildirmektedir.

Araştırmacının da kaydettiği gibi, kitaptaki makalelerin çoğu XIX. yüzyılın Bulgar dili ve XX. yüzyılın Bulgar dilini ele almaktadır. Bulgar konuşma dili geçen yüzyıl, özellikle Doğu Bulgaristan'da Türkçe'nin güçlü etkisi altında bulunmuştur. XIX. yüzyıl sanat eserleri de bu güçlü etkiyi yansıtmaktadır.

Dili arındırma eğilimleri ve toplum yaşamındaki değişiklikler, XX. yüzyıl boyunca Türkçe'nin etkisinin azalmasını sağlamıştır. Buna rağmen dilin diyalektikleri ve argolarında itiraf edildiğinden yine de daha çok Türkçe'nin etkisi bir gerçektir. Totaliter rejimlerin ortadan kalkması ve Pazar ekonomisinin, açık toplum unsurlarının faaliyete geçirilmesi de dil durumunu etkiledi. Bu, sadece yabancı, özellikle İngiliz- Amerikan dillerinden kelimelerin alınmasıyla değil, aynı zamanda yazı dilinde ağız ve argolardan da kelimelerin kullanılmasında liberal bir tutum izlenmektedir. Lengüisik purizme karşı bir tepki olan bu sürecin Bulgarcada da izlenmesi mümkündür.

Turkish influence on Bulgarian(s. 1-30) başlıklı makale önsözden hemen sonra geliyor. 1988'de Folia Slavia'da çıkmış makalenin genişletilmiş bir biçimidir. Kitabın bu birinci yazısı genelleştirici bir nitelikte olduğu için, üzerinde daha ayrıntılı durmayı uygun bulduk.

Makalede Osmanlı döneminde Türk kültürünün ve Türk dilinin Bulgarlara etkisinde daha belirgin nedenler olarak şunlar gösterilmekte:

1. Türk askeri ve idari personelin varlığı
2. Bulgaristan'm birçok bölgesinde, özellikle Doğu Bulgaristan'da Türklerin yoğun bulunması
3. Balkan halklarından bir bölümünün islamlaştırılması ve böylelikle Balkanlarda Türk İslam kültürü ve Türkçe'nin etki alanının genişlemesi
4. Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet dili olan Türkçe'nin yüksek prestiji. Türk dili, büyük ve etkili doğu (oryantal) medeniyetinin dili (Langue de civilasatıoh) olmuş, Bulgarca ise önemsiz prestijli, yerel bir ağız durumunda bulunmuştur deniyor. Burada bir parantez açarak bu düşünceyi ortaya attığı için A. Grannes'in kimi Bulgar bilginleri tarafından eleştirildiğini, ancak araştırmacı daha sonraları yazdığı makaleleriyle de kendisinin bu düşünceyi ortaya koymakla haklı olduğunu-

nu inandırıcı bir biçimde örneklerle gösterdiğini hatırlatmalıyız.

Türkçe'nin Bulgarlar arasında yayılmasında geniş ölçüde bulunan bilengüizm (iki dillilik) önemli rol oynamıştır. Doğu Bulgaristan'da ve Türklerin yoğun olduğu öteki bölgelerde Bulgar halkı, özellikle erkekler iki dili de çok iyi biliyordu, deniyor ve günümüzde de Bulgar ağızlarında Türkçe alıntılarının sayısının oldukça yüksek olduğu vurgulanıyor.

Yazıda Türkçe'nin Bulgarca üzerine yaptığı etkileri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra özet olarak bu etkinin dilin alt sistemlerindeki yeri şöyle sıralanıyor:

Leksik sistem; Dilin kelime dağarcığı yabancı dil etkilerine açıktır. Çağdaş Bulgar yazı dili sözlüğünde Türkçe alıntılar sayıca beşinci yerde bulunduğu işaret ederek, Bulgarca' daki Türkçe alıntılarının küçümsenildiği, kimi Bulgar araştırmacılar tarafından bu alıntılarının sayısı azaltılarak verildiği, örneğin K. Popov'un Bulgarcadaki Türkçe alıntılarının sayısı iki bini aşmadığı düşüncesinin pek inandırıcı olmadığını kaydedilmekte. Geçen yüzyılın seksenli yıllarında Petko Slaveykov'un hazırlanmış olduğu Türkçe alıntılar sözlüğünde bunların sayısı on bin dolayındadır. Ancak ne yazık ki, bu sözlük bugüne kadar yayımlanmamıştır denilmekte, bu güne kadar Bulgarcadaki Türkçe alıntılar sözlüğünün yazılmaması olmasının da üzücü bir olay olduğu vurgulanmaktadır.

Semantik bakımdan; Türkçe alıntılar Balkan dillerinde yemek adlarından başlayarak ayıp sözlere kadar yayılmıştır. Bugün de Batılı turistler Bulgaristan'ı ziyaretlerinde yemek adlarının Türkçe kökenli kelimelerden ibaret olduğunu görünce hayrette kalmaktadırlar.

Türkçe alıntılarının büyük bir bölümü de soyut kavramlar olduğu unutulmamalıdır.

Anlam bakımından genel olarak Türkçe alıntılar Türkçedeki anlamlarını Bulgarcada da korumuşlardır.

Paralel Kelimeler (dubletler);Yapılan araştırmalar göre, başka dillerdeki alıntı kelimeler olduğu gibi, Bulgarcadaki Türkçe alıntılar da Bulgarca kelimelerle paralel kullanılmış ve dubletler oluşturmuşlardır. Örneğin Bulgarca 'grija'-Türkçe 'kahr' Bulgarca 'prozorets'-

Türkçe 'pencere' vb. Osmanlılar döneminde bazı kavramların Bulgarca ve Türkçe kelimelerle ifade edilmesinin kaçınılmaz olduğu da belirtilmektedir.

Makalesinin bundan sonraki bölümünde de A. Grannes özel isimler-kişi adları ve yer adları konusunu ele alıyor. Bulgarların Hristiyan dinine hizmet ettiklerinden dolayı kişi adlarında Türkçe'nin etkisi görülmediğini yazıyor. Türkçe kökenli kişi adlarından Kurti, Karo, Sevda, Sultana vb. örnekler dışında Türkçe'nin etkisi görülmemektedir. Ancak soyadlarda durum başkadır. Bugün de Bulgarların soyadlarında Türkçe'nin güçlü etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Hatta olumsuz nitelik ve olumsuz belirti bildiren soyadlarının sayısının da az olmadığına işaret edilerek Berbatov, Bitliev, Iribacakov gibi soy adları örnek gösteriliyor.

Sentaks alt başlığında da Türkçe kelime birleşmeleri, isim tamlamaları örnek tutularak Türkçe kurallara uygun Bulgarca kelime birleşmeleri yapıldığı açıklanmaktadır. Bulgarcada kelime birleşmesini oluşturan kelimeler arasında cins (eril, dişil ve orta cins) bakımından ve teklik-çokluk bakımından uygunluk gerektiği halde bunların bir çoğunda böyle uygunluğun bulunmadığı da Türkçe'nin bir etkisi olarak gösterilmektedir: Serbez adam (eril), serbez kadın (dişil), serbez çocuk (orta cins); serbez kızlar (ikinci kelime çoğul) gibi örneklerde kelimeler arasında söz konusu uygunluk yoktur, çünkü Türkçe'den geçmiş serbest sıfatı Bulgarcada da değişmezliğini korumuştur.

Kitaptaki ikinci makale Les turcismes dans l'oeuvre de Dobri Vojnikov (1833-1877), le premier drama turge bulgare (s.31-84) başlığını taşıyıp ilk önce Universitet i Bergen, Russisk Institutt, Skrifter 7, Bergen 1992'de yayımlanmıştır. Geçen yüzyılın ortalarında yaratıcılığını sürdüren ve Bulgar edebiyatında ilk Bulgar dram yazarı olarak yerini alan Dobri Voynikov'un kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra sanatçının kullanmış olduğu Türkçe kelimeler alfabetik bir sırayla sıralanmış sonra da bunların lengüistik stilistik açıdan değerlendirilmesine geçilmiştir. Türkçe alıntılarının özellikleri ve sık kullanılışları (frekansları) bakımından da bilgi verilmektedir.

Bu yazıyı izleyen üçüncü, dördüncü ve beşinci makalede ise İvan Vazov'un eserlerindeki Türkçe alıntılar söz konusudur. İvan Vazov Türkçe kökenli alıntılara her ne kadar da olumsuz baksa, yine bunlarsız eserlerini yazmadığı bir gerçektir. Kitaptaki üçüncü makalenin başlığı The attitude of the great Bulgarian vvriter ivan Vazov towads Turkish loamvors in his mother tongue: A balanced view of a delicate matter olup 85-98. sayfaları kapsamaktadır. Makalenin başında İvan Vazov'un çağdaş Bulgar edebi dilinin biçimlendirilmesindeki rolü üzerinde durulmuş, daha sonra yazarın dilindeki Türkçe kökenli alıntılar imla ve anlatım bakımından ele alınarak bilgi aktarılmıştır.

İvan Vazov'un "Esaret Altında" başlıklı romanının dili değişik yönlerden ele alınarak bir çok araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Romanda yazarın kullanmış olduğu Türkçe alıntılar da bir kaç araştırmaya, birkaç doktora tezine konu olmuştur. Les turcismes dans le plus celebre roman bulgare, Sous le jounq d'İvan Vazov (s. 99-119) başlığını taşıyan dördüncü makalede A. Grannes'in de adı geçen romanda rastlanan Türkçe alıntılar üzerinde durduğu görülüyor. Makalenin ilk yayımlandığı yer, Nors Tidsskrift for Sprogvitenskap, 23, 1969, s.147-170'tir. Ancak daha sonra genişletilerek, roman üzerine yapılmış yeni araştırmalar da değerlendirilmiş ve makalenin bu varyantında ilginç sonuçlara varılmıştır. Romanda kullanılmış Türkçe alıntılar söz bölükleri olarak gruplaştırılmış ve istatistik veriler gösterilmiştir. Beşinci makalede yine İvan Vazov ile ilgilidir: Les elements turcs dans la prose epistolaire d'İvan Vazov (s. 120-134) başlığını taşımaktadır. İlk basılan yer: Cahiers balkaniques, 12, Linguistique, ANALCO, Paris, 1988 (s.211-235). Bu makalede de Türkçe kökenli kelimeler ele alınmıştır.

Altıncı makalede 1920 Terde Şumnu Bulgarlarının dilinde rastlanan Türkçe alıntılar araştırılarak, bunların alfabetik sıraya göre listesi yapılmış ve her birinin açıklaması verilmiştir.

Yedinci, sekizinci dokuzuncu ve onuncu makalelerde ise Türkçenin kelime türetici -lık (-lik, -luk, -lük) eki araştırma konusu olmuştur. Bulgarcada günümüzde de Türkçe -cı (-ci, -çi), -lık (-lik) ve -lı (-li) ekleri ile yeni kelimeler türetilmektedir. Alf Grannes dört makalesinde de -lık

ekini araştırır ve bu hem Türkçe kökenli hem de Bulgarca kökenli kelimelere eklenerek yeni kelimelerin türetildiğini, bu ekin Bulgarca'da çok işlek bir ek olduğunu pek çok örnekle göstermektedir.

Loan compounds in Bulgarian reflecting three types of Turkish izafet -constructions (s.250-258) başlıklı makalesinde ise Alf Grannes Türkçe izafetin yapılış kuralları, izafet türleri ve anlamları üzerinde durarak Bulgarca'da izafetlerin de yerini göstermektedir. Bu yazı A. Grannes, 1981 (23 Mayıs-3 Haziran) yılında Sofya'da düzenlenen Birinci Uluslararası Bulgaroloji Kongresinde bir bildiri olarak okumuş ve büyük tartışmalara neden olmuştur. Daha sonraları araştırmacının bu makalesi üzerine sekiz eleştiri yayımlanmıştır. Bildiride birinci ikinci ve üçüncü türlü izafet hakkında bilgi verilmiş, birçok örnekle de Bulgarca'da da bunların varlığı sergilenmişti. A. Grannes, verilen sorulara ve yapılan konuşmalara tatmin edici cevap vererek tamlamalardaki (izafetlerdeki) vurgunun Bulgarca'da da yerini koruyup korumaması, izafetlerin fonetik ve morfolojik açıdan Bulgarca'da adaptasyonu, Slav dillerindeki tamlamalarda tamlanan başta, tamlayanın sonda bulunduğu, Türkçede ise tam tersi-tamlayan başta, tamlanan ise sona geldiği vb., sentaktik bağlantının tanılamayı oluşturan iki kelime arasında nasıl gerçekleştirildiği hakkında ayrıntılı bilgi vermiş ve Kongreye katılanlar tarafından alkışlanmıştı.

Kitabın sonunda da Le redoublement de type turc à initial dans les langues des Balkans et du Caucase (s.259-286) başlıklı makale bulunmaktadır. Türkçe'de sık kullanılan ve 'm' sesinin ikinci kelimenin başına getirilmesiyle yapılan ikilemeler bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Türkçe'de at-mat, çocuk-mocuk, filan-milan gibi ikilemeleri kısaca açıkladıktan sonra araştırmacının Balkan dillerinde, Kafkas dillerinde, Rusça ve Ukraynacada bu ikilemelerin durumunu pek çok örnekle sergilediği görülmektedir. Bulgar bilgini Benü Tsonev'in: "Türkçe'nin etkisini şu ikilemelerde seziyorum. Örneğin çakı-makı (noççeta-mojçeta), pestil-mestil. İkinci kelime her zaman 'm' ile başlar. Türkçe'de de böyledir." Fikrini tekrarlayarak bu tip ikilemelerde bir çok dilde Türkçe'nin etkisi bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Kitabın son bölümünde kısaltmalar ve geniş bir bibliyografya yer almakta, en sonunda da kitapta verilmiş Türkçe kelimeler bir araya toplanarak alfabetik sırayla bir sözlük halinde okuyucuya sunulmaktadır.

Bu önemli ve değerli eseri yazdığı için Alf Grannes'i içten kutluyor ve bundan sonra sadece Slavistlerin değil, Türkologların da Türk-Balkan ve Türk-Slav dil ilişkileri konusunda daha aktif olmalarını diliyorum.

Dergi Yayın ilkeleri

- Dergiye gönderilen yazıların başka bir yerde yayınlanmış veya yayınlanmak üzere gönderilmiş ya da daha önce kongrede tebliğ ve özeti sunulmuş çalışmalar olması durumunda, belirtmek koşulu ile, Yayın Kurulu tarafından uygun görülmesi halinde yayınlanabilir.
- Gönderilen yazılar standart daktilo kağıdının bir yüzüne iki satır aralıklı olarak daktilo ile yazılmalı ve sayfanın iki yanından 3' er cm. boşluk bırakılmalıdır. Yazıların diskette verilmesi tercih edilir. Elde yazılmış yazılar kabul edilmez.
- Gönderilen yazılar mümkünse Türkiye Türkçesi ile yazılmalıdır. Değişik alfabe ve dillerde (Kiril, Arapça, Farsça vb.) gönderilen yazılar yazı kurulu gerekli görürse Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.
- Şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazarının adı, şekil numarası, başlığı, varsa alt yazısı yazılarak ayrı bir zarf içinde gönderilmelidir.
- Yazı içinde gönderme yapılan dipnotlar metin içinde gösterilmeli; ayrıca kaynakça düzenlenmelidir.
- Yazı kurulu bütün yazıların redaksiyonunu ve gerek gördüğünde yazıdaki fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltılmasını yapabilir.
- Dergi yayın ilkelerine uygun gönderilmeyen yazılar yayın kurulunca dikkate alınmayacaktır.
- Dergide yayınlanacak her makalenin yazarına telif ücreti ödenir ve ayrıca iki adet ücretsiz dergi gönderilir.
- Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın yazarlarına geri verilmez.
- Dergide yayınlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

bilig Yayınları

*** Görođlu-Türkmen Halk Destanı** (8 cilt)

Dünyada ve Türkiye' de ilk defa tam metin

(Türkmen ve Türkiye Türkçesi ile)

Uluslararası Mahtumkuli-1997 Ödülü

Hazırlayan: Annagılı NURMEMMED.

*** Altın Arığ-Hakas/Türk Destanı**

(Hakas ve Türkiye Türkçesi ile)

Hazırlayan : Dr. Fatma ÖZKAN

*** Yüzyılların Kavşasında**

Nursultan NAZARBAYEV

*** Kazakistan-Türkiye (Rusça)**

*** Muhtar Awezov**

Hazırlayan : Dr. Zeyneş İSMAİL-Ahmet GÜNGÖR

*** Hikayeler-Muhtar Awezov**

(Kazak ve Türkiye Türkçesi ile)

Hazırlayan : Dr. Zeyneş İSMAİL-Ahmet GÜNGÖR

*** Makaleler-Muhtar Awezov**

Hazırlayan : Dr. Zeyneş İSMAİL-Ahmet GÜNGÖR

*** Abay Yolu-Muhtar Awezov** (2 cilt)

Hazırlayan : Dr. Zeyneş İSMAİL-Ahmet GÜNGÖR

*** Folklor Yazıları-Muhtar Awezov**

Hazırlayan : Dr. Ali Abbas ÇINAR

*** Özbekistan 21. Yüzyılın Eşiğinde**

İslam KERİMOV

*** Baykal'dan Balkan'a**

Rahmankul BERDİBAY

*** bilig-3 aylık Bilim ve Kültür Dergisi**

ABONE FORMU

bilig

ADI SOYADI :

ADRES :

TELEFON-FAKS :

Havale Makbuzunun Târihi:

Abone Bedeli (TL / Döviz):

- Vakıfbank Bahçelievler/ANK Şb. 2026391 No'lu hesaba TL Olarak Ödedim. Havale Makbuzu ektedir.*
 Vakıfbank Bahçelievler/ANK Şb 402680 No'lu hesaba USA Doları Olarak Ödedim. Havale Makbuzu ektedir.

Yazışma Adresi: *Taşkent Caddesi 10. Sokak No:30 Bahçelievler - ANKARA*

Telefon : *0.312. 215 22 06(3Hat)*

Faks : *0.312. 215 22 09*

Abone Bedeli: *Yühh Yurtiçi 2.400.000 TL.; Yurtdışı 80£ (Yurtdışı göndermelerde nakliye eklenir)*

İmza

ABONE FORMU

bilig

ADI SOYADI :

ADRES :

TELEFON-FAKS :

Havale Makbuzunun Târihi:

Abone Bedeli (TL / Döviz):

- Vakıfbank Bahçelievler/ANK Şb. 2026391 No'lu hesaba TL Olarak Ödedim. Havale Makbuzu ektedir.*
 Vakıfbank Bahçelievler/ANK Şb 402680 No'lu hesaba USA Doları Olarak Ödedim. Havale Makbuzu ektedir.

Yazışma Adresi: *Taşkent Caddesi 10. Sokak No:30 Bahçelievler - ANKARA*

Telefon : *0.312. 215 22 06(3Hat)*

Faks : *0.312. 215 22 09*

Abone Bedeli: *Yühh Yurtiçi 2.400.000 TL.; Yurtdışı 80£ (Yurtdışı göndermelerde nakliye eklenir)*

İmza